

İran-Suudi Arabistan Güç Mücadelesi

The Iran-Saudi Arabia Power Struggle

Ahmet ÖZDEMİR*

Özet

Bu çalışmanın amacı, İran ve Suudi Arabistan arasındaki güç ve nüfuz mücadelesini kapsamlı bir şekilde analiz etmektir. Bilindiği üzere, İran ve Suudi Arabistan, Ortadoğu'da jeopolitik dengeyi şekillendirmek için tarihsel, ideolojik ve stratejik farklılıkları üzerinden uzun süredir güç ve nüfuz mücadelesi vermektedir. İran, bölgesel etkinliğini artırma hedefi doğrultusunda nükleer kapasite geliştirme arayışını sürdürürken, Suudi Arabistan bu süreci başından beri engellemeye çalışmakta ve İran'ın nükleer faaliyetlerine karşı sert bir duruş sergilemektedir. İki ülke, menfaatlerinin çatıştığı alanlarda Şii-Sünni eksenli dini kimlikleri stratejik birer araç olarak kullanarak Ortadoğu'da baskın güç olma hedefiyle hareket etmektedir.

Bu çalışma, İran ve Suudi Arabistan'ın resmi devlet kaynaklardan elde edilen verileri içerik analiz yöntemiyle değerlendirerek, İran'ın nükleer güç olma çabaları çerçevesinde Suudi Arabistan-İsrail ilişkileri ve bölgesel dinamikleri analiz etmektedir. Belge çözümlemesi yöntemiyle yapılan analizde, ABD'nin 2018 yılında İran nükleer anlaşmasından çekilmesiyle uygulamaya koyduğu yaptırımların Tahran'ı Çin-Rusya eksenine yaklaştırdığını ortaya koymaktadır. Suudi Arabistan ise bir yandan ABD ile nükleer iş birliği müzakerelerini sürdürürken, diğer yandan çeşitli ülkelerle anlaşmalar yaparak enerji diplomasisini çeşitlendirmiştir. Bu kapsamda Suudi Arabistan'ın özellikle 2023'te Çin arabuluculuğunda İran ile ilişkilerini yeniden başlatması, bölgedeki dengeleri etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: İran, Suudi Arabistan, İsrail, İran-Suudi Arabistan Rekabeti, Çin

Abstract

The purpose of this study is to comprehensively analyze the power and influence struggle between Iran and Saudi Arabia. As is well known, Iran and Saudi Arabia have been engaged in a long-standing battle for power and influence in the Middle East, shaped by historical, ideological, and strategic differences. In pursuit of increasing its regional influence, Iran continues to seek the development of nuclear capabilities, while Saudi Arabia has consistently attempted to prevent this process and has taken a firm stance against Iran's nuclear activities. In areas where their interests conflict, the two countries use Shia-Sunni religious identities as strategic tools in their pursuit of dominance in the Middle East.

This study analyzes Iran's efforts to become a nuclear power within the framework of Saudi-Israeli relations and regional dynamics, by evaluating data from official state sources through content analysis methods. The analysis, conducted via document analysis, reveals that the U.S. withdrawal from the 2015 Iran nuclear deal in 2018 and the subsequent sanctions imposed on Tehran have pushed Iran closer to the China-Russia axis. Meanwhile, Saudi Arabia has diversified its energy diplomacy by continuing nuclear cooperation negotiations with the U.S., while also forging agreements with other countries. In this context, Saudi Arabia's resumption of relations with Iran under Chinese mediation in 2023 has had a significant impact on the regional balance.

Keywords: Iran, Saudi Arabia, Israel, Iran-Saudi Arabia Rivalry, China

* Doktora Adayı, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü Anabilim Dalı, ahmetozo@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3364-9805.

Giriş

İran ve Suudi Arabistan arasındaki gerilimler, bölgesel güç ve nüfuz mücadelesinin çeşitli alanlara yayıldığını göstermektedir. Bu gerilimler arasında İran'ın nükleer programı, deniz yollarındaki stratejik çekişmeler ve Suriye, Irak, Bahreyn, Yemen gibi kriz bölgelerindeki etkiler öne çıkmaktadır. Ayrıca, İsrail-Arap ittifakının temel dayanağı, İran'ın bölge için ortak bir tehdit olarak algılanması olmuştur. Arap Baharı sonrası İran'ın artan bölgesel etkinliği, özellikle Körfez rejimlerini İsrail'e doğru yakınlaştırmıştır. Suudi Arabistan, İsrail ile yakın ilişkiler geliştirmiş olmasına rağmen, 2023 yılında Pekin arabuluculuğunda Tahran ile bir anlaşma imzalayarak ABD ve İsrail'den uzaklaşmış ve Çin eksenine doğru yönelmiştir.

Bu çalışmanın amacı, İran'ın Suudi Arabistan ile yürüttüğü güç ve nüfuz mücadelesini detaylı bir şekilde incelemektir. Makalede, İran ve Suudi Arabistan arasındaki nükleer güç rekabeti ile bu rekabetin Suudi Arabistan'ın İsrail ile ilişkilerine etkileri ele alınmıştır. Araştırma kapsamında şu iki hipotez sınanmıştır:

H1: İran ve Suudi Arabistan, başka ülkelerde yaşayan ve kendileriyle aynı mezhepsel kimliği paylaşan toplulukların aidiyetlerini stratejik çıkarları doğrultusunda araçsallaştırmıştır.

H2: İran'ın bölgede başat aktör olma çabası, Suudi Arabistan ve İsrail'i yakınlaştırmış; ancak Riyad-Tahran anlaşması sonrasında Suudi Arabistan, yüzünü Çin'e çevirmiştir.

Bu hipotezlerin sınanması için aşağıdaki yol haritası izlenmiştir: İlk olarak, büyük güçlerin etkisi bağlamında İran-Suudi Arabistan rekabeti ve Tahran-Riyad anlaşması ele alınmıştır. Ardından, Suudi Arabistan'ın İsrail ile ilişkilerindeki gelişmeler ve İran-Suudi Arabistan nükleer güç mücadelesi tartışılmıştır. Çalışma, sonuç kısmında elde edilen bulguların değerlendirilmesiyle son bulmuştur.

Yöntem ve Yazın

Bu çalışmada alan yazın taraması yapıldıktan sonra araştırma kapsamına giren yazılı kaynaklar incelenmiş ve belge çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır. Bu minvalde İran ve Suudi Arabistan'ın dışişleri bakanlığı resmi internet sitesinden, yazarların yayımladıkları makalelerden, araştırma merkezlerinden ve gazete arşivlerinden yararlanılmıştır. Bu surette çeşitli kaynaklardan toplanan veriler nitel içerik çözümlemesine tabi tutulmuştur.

Keskin (2023: 13-17), "*Ortadoğu'da Bölgesel Güvenliğin Geleceği Açısından İran-Suudi Arabistan Normalleşmesi*" başlıklı makalesinde Irak ve Umman tarafından başlatılan arabuluculuk gayretlerine Çin'in destek vermesiyle İran ve Suudi Arabistan arasındaki düşmanlığın ortadan kaldırılmaya çalışıldığını dile getirmiş ve bu durumdan olumsuz biçimde etkilenen tek bölge ülkesinin İsrail olduğunu ifade etmiştir.

Acar (2022a: 187), "*İran-Suudi Arabistan Rekabeti Karşısında Çin Dış Politikası*" başlıklı makalesinde enerji ihtiyacı giderek artan ve ABD ile küresel bir rekabete girişmiş olan Çin'in İran-Suudi Arabistan rekabetinde aktif bir tarafsızlık politikası izlediğini ve her iki ülkeyle de iyi ilişkiler geliştirmiş olduğunu dile getirmiştir. Pekin'in bu politikasının enerji ihtiyacını güvene alma isteği ile yakından ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

1. İran-Suudi Arabistan Rekabeti ve Büyük Güçler (ABD, Çin, Rusya)

İran, Hürmüz Boğazını kontrol eden stratejik konumu, Hazar'da ve Basra Körfezi'nde sahip olduğu zengin hidrokarbon rezervleri, Şii İslam ideolojisi ve kökten dinci

radikal örgütlerle yakın ilişkileri sebebi ile Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya dengelerinde ağırlığı hissedilen bir ülke haline gelmiştir (Turan, 2008: 39). İran, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Kuveyt, Katar, Umman, Bahreyn ve Suudi Arabistan'ın göstermelik bir bağımsızlığa sahip olduğu iddiasında bulunmuştur. Öte yandan bölgedeki Şii gruplara karşı jeopolitik menfaatleri gereği yakın bir siyaset izlemiş ve söz konusu grupları sınır ötesi savunma hattının bir parçası gibi görmüştür (Konukçu, 2018: 79-80).

İran, binlerce senelik köklü bir tarihi geleneğe sahipken Körfez ülkeleri büyük ölçüde İngiltere ve sonrasında ABD gibi küresel güçlerin politikalarının değişik tezahürleri olarak ortaya çıkmıştır (Özev, 2016: 84). Suudi Arabistan'da farklı devlet kurum ve kuruluşları Suud ailesine mensup kişilerce paylaşılmış ve krallığın 1932'de kuruluşundan bu yana Arapların hatta İslam aleminin öncüsü olması hedeflenmiştir. Sykes-Picot anlaşmasına göre çizilen ve böl-yönet politikası neticesinde doğal olmayan sınırlarla belirlenmiş, Ortadoğu'da sınır çizgileri sıkıntısı boy göstermiş ve özellikle Körfez ülkeleri arasında bu sorun bariz biçimde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri ile sınır sorunlarını barışçı ve diplomatik yollarla çözmeyi hedeflemiştir. Diğer yandan Suriye, Irak, Yemen, Lübnan ve Bahreyn gibi ülkelerdeki sorunlar Tahran-Riyad arasında yaşanan Şii-Sünni mezhep ayrışmasından kaynaklanmıştır (Omar, 2018: 203-243). İran ve Suudi Arabistan, birbirlerini bölgesel hâkimiyet arayan tehdit edici bir güç olarak görmüş ve Lübnan, Suriye, Irak ve Yemen'de rakip tarafları desteklemiştir (Berg, 2023).

Tahran ve Riyad, ABD'nin "Çifte Sütun" politikasıyla 1979 senesindeki İran İslam Devrimi'ne dek uyumlu bir ilişkiye haiz olmuş, devrimden sonra rejimin İslami yapıya dönüşmesi akabinde ilişkiler bozulmuş, İslam dünyasının önderliği ve bölgesel liderlik için mücadeleye tutuşmuştur (Bardakçı, 2024: 5). İran ve Suudi Arabistan yönetimleri başka devletlerde yaşayan ve kendileriyle aynı mezhepsel kimliği taşıyan halkların aidiyetlerini kendi menfaatleri yönünde kullanmak için mezhepsel politikalar izlemiştir. Tahran ve Riyad'ın çıkarlarıyla uyuşmadığı hallerde başka ülkelerdeki Şii veya Vahhabi/Selefi halklara destek olmadığı gözlemlenmiştir. Menfaatleri doğrultusunda etnik ya da sınıfsal olguyu kullanmış Şiileştirme-Vahhabileştirme politikası yürütmüştür (İnat, Kurt, Yeğin, Gürler, Özdemir, 2016: 8).

İran, Ortadoğu'da Şiiliği temel alan bir dış politika yürütürken Suudi Arabistan önceliği ekonomi ve güvenliğe vermiştir. İki ülkenin ABD'ye yaklaşımındaki temel ayrım kendi enerji kaynaklarını Amerika bakış açısında Batı pazarları ile paylaşıp paylaşmama tercihlerinde olmuştur. Suudi Arabistan kuruluşundan itibaren Amerika ile ilişkisinde dış politikada pragmatik yaklaşım sergilemiş ve bölgesinde dini kullanmış lakin İslam'ı Vahhabilik biçiminde yorumlaması bölgede çekim alanını daraltmıştır. Vahhabi olmayanların kâfir oldukları inancı öteki Müslüman ülkelerle din temelli ilişki düzeyini sınırlandırmıştır (Yılmaz, 2011: 54-55).

İran-Suudi Arabistan çekişmesi Ortadoğu'da baskın çatışma türünün medeniyetler arasında değil, aynı medeniyetin içindeki Müslümanlar arasındaki iç mücadeleler olduğunu açıkça ortaya koymuştur (İlishev, 2016). Amerika'nın resmi diplomatik yazışmalarını ortaya döken Wikileaks'e göre Suudi Arabistan yönetimi ABD'ye defalarca İran'a askeri müdahale yapması yönünde telkinlerde bulunmuştur (Yılmaz, 2011: 60). Öte yandan İran, Amerika'nın uyguladığı yaptırımların etkisiyle son dönemde Rusya ve Çin ile askeri alanda iş birliğini geliştirmeye çabalamıştır. Aralık 2019'da Rusya ve Çin ile Hint Okyanusu'nun kuzeyinden Umman Denizi'ne kadar uzanan geniş bir alanda bölgesel güvenliği artırmayı amaçlayan ortak bir askeri tatbikat yapacaklarını duyurmuştur. Söz konusu tatbikat ABD ile bölgesel müttefiki Suudi Arabistan'a gözdağı niteliği taşımıştır (TR

Euronews, 2019c). Şubat 2020’de aynı yerde İran, Rusya ile bir tatbikat daha gerçekleştirmiştir (TR Euronews, 2021f). Mart 2023’te Hint Okyanusu’nda başlayan ve beş gün sürmesi planlanan yeni bir tatbikat kapsamında İran, Rusya ve Çin ortak tatbikat başlatmıştır. (TRT Haber, 2023f) 2024’te Rusya, bir grup savaş gemisinin Umman Denizi ve Umman Körfezinde İran ve Çin ile tatbikata katılmak için İran’a ulaştığını duyurmuştur. Tatbikatın temel gayesinin deniz ekonomisi faaliyetlerinin güvenliğini sağlamak olduğu bildirilmiştir (TR Euronews, 2024k). “Deniz Güvenliği Kuşağı 2024” tatbikatı 2019’dan buyana dördüncü kez yapılmıştır (NTV, 2024d). Mart 2022’de Rusya Dışişleri Bakanlığı Batı’nın Rusya ile İran’a yaptırımlarına rağmen Moskova ve Tahran’ın tüm alanlarda iş birliğini güçlendireceğini belirtmiştir (TRT Haber, 2022c). Rusya ve Çin’in İran’ı desteklemeye devam etmeleri için geçerli teşvikleri olmuştur. İran, Ukrayna’da Rusya’ya insansız hava araçları gibi askeri malzemeler vererek mücadelesine yardımda bulunmuştur. Çin ise her şeyden çok bölgeden istikrarlı bir petrol tedarikini arzulamıştır (White ve Clary, 2024).

İran ve Suudi Arabistan, bölgede siyasi nüfuz elde etmek için petrol politikasını bir araç olarak kullanmaya çalışmışken (Tebrizi, 2016) Suudi Arabistan için Çin, İran’a nazaran daha fazla önem arz etmiştir (Nouri ve Azimi, 2023). Pekin’in Riyad’ın en büyük petrol müşterilerinden olması ve Tahran ile yakın ilişkiler yürütmesi arabuluculuk rolünü kolaylaştırmıştır. Suudi Arabistan ve İran, 10 Mart 2023’te Pekin’de diplomatik ilişkileri başlatmak için anlaşmış, taraflar iki ay içinde elçilik ve misyonlarını yeniden açma ve güvenlik, ekonomik iş birliği hususunda imzalar atmıştır (TR Euronews, 2023j). 1998 ve 2001’de imzalanan Ekonomi, Ticaret, Yatırım, Teknoloji, Bilim, Kültür, Spor ve Gençlik Alanlarında Genel İşbirliği Anlaşması ve Güvenlik İşbirliği Anlaşması adlı iki ikili anlaşmayı uygulamaya koymayı kabul etmiştir (Jash, 2023). Suudi Arabistan’ın ekonomik ve sosyal bir dönüşümünü içeren Vizyon 2030 projesi Suudilerin, İran ile vekalet savaşı ortamından çıkış arayışlarını hızlandırmıştır (Keskin, 2023: 15). Söz konusu vizyon turizm, eğlence, lojistik, limanlar, kültür ve savunma gibi çeşitli petrol dışı sektörleri içermiştir (Cafiero, 2024). Yemen meselesi Suudi Arabistan ile İran’ı normalleşme arayışına yönelten birincil öncelik olmuştur. İki ülke arasında varılan anlaşma Riyad’ın Yemen’de gerilimi düşürme isteğini yansıtmıştır (Sarı, 2023: 5-22). İran’ın Suudi Arabistan tarafından desteklenen düşmanca eylemleri ortadan kaldırmak, İbrahim Anlaşmalarının gelişmesini engellemek, Tahran’ı Arap düşmanı konumundan çıkarmak ve Riyad’ın Tahran’a muhalif grupları desteklemesini önlemek gibi hedefleri olmuştur. İran- Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesi Riyad’ı İbrahim Anlaşmaları düşüncesinden vazgeçirmiş ve Filistin sahasında iş birliği yapmaya ikna etmiştir (Bonesh, 2024). İran, Filistin hususundaki tutumu ile Sünni dünyaya Tahran’ın gündeminin Şii topluluklarla sınırlı kalmadığı mesajını vermiştir (Karadağ, 2021: 68).

İran ve Suudi Arabistan’ın BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) üyeleri arasına girmesinin gündemde olduğu bir dönemde yapılan Tahran-Riyad anlaşmasının hemen ardından Suudi Arabistan’ın İsraili turistlere vize vermediği ve BAE’nin İsrail’den bir kısım askeri alımları dondurduğuna ilişkin gelen haberler İbrahim Anlaşmaları sürecinin sekteye uğradığı şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca BAE, İsrail ile diplomatik ilişkilerinin seviyesini düşüreceğine dair haberler de dillendirilmiştir. Öte yandan Suudi Arabistan, Amerika’nın gölgesi altında hareket etmek istemediğini Velihaht Prens Selman’ın “Artık ABD’yi memnun etmekle ilgilenmiyoruz” sözleriyle ifade etmiştir. İran-Suudi Arabistan anlaşmasında Çin’in arabuluculuğunun verdiği mesaj Amerika’nın bölgede bıraktığı boşluğu doldurmaya ve hegemon ülke olma niteliğini elde etmeye aday olduğu anlamına gelmiştir (Caner, 2023: 4).

Suudi Dışişleri Bakanı Prens Faysal bin Ferhan, Çin'in kendileri için en büyük ticari ortak olduğunu belirterek doğu-batı ayırmaksızın daima kendi çıkarlarını gözeteceklerini dile getirmiştir. Diğer yandan Asya-Pasifikte Washington'un baskılama hedefleri ile çevrelenen Pekin için mühim bir çıkış noktası olan "Kuşak Yol" girişimi bağlamında Tahran-Riyad uzlaşması, Çin'in enerji güvenliği ve ürünlerinin Avrupa ve Afrika pazarlarına ulaşabilmesi hususunda oldukça önem arz etmiştir (Beyaz, 2023). Eylül 2018'de İran'ın OPEC temsilcisi Hüseyin Kazempour Ardebili, Trump'ın Tahran'a yaptırımları sonrası Suudi Arabistan ve Rusya'nın petrol piyasasını ele geçirmeye uğraştığını bildirmiştir (Congar, 2018). Öte yandan Suudi Arabistan, İran ile Çin'in Mart 2021'de 25 sene sürecek stratejik ortaklık belgesini imzalaması ve Pekin'in Tahran'a yaptığı güvenlik ve ekonomik yatırımlarıyla uluslararası toplumun İran'a uyguladığı nükleer yaptırımları delerek Tahran'ı rahatlatacağından endişe etmiş ve artık bölgede Washington'un mutlak hegemon olmadığını düşünmüştür. Çin'in ülkesinin güvenlik ve savunma sanayindeki gereksinimlerine yanıt verebileceğini hesaplamıştır (Domazeti, 2023: 6). Tahran ve Riyad rekabetinin jeopolitik alana taşınmasının en mühim sonuçlarından biri enerji üretim tesislerine ve nakil güzergahlarına yönelik saldırılardaki artış olmuştur. Bilhassa Eylül 2019'da dünyanın en büyük petrol üretim tesisi Suudi ARAMCO tesislerine yapılan saldırılar ve sonrasındaki gelişmeler Çin açısından önemli bir enerji güvenliği sorunu meydana getirmiştir (Acar, 2022a: 189-199).

İran-Suudi Arabistan anlaşmasını Arap Birliği, Tunus, Libya, Kuveyt, Yemen'de Husiler ve BAE destekli Güney Geçiş Konseyi, Filistin'de Hamas ve İslami Cihad Hareketi, memnuniyetle karşılamıştır (NTV, 2023c). Nisan 2023'te Suudi ve Ummanlı heyetler Yemen'de yıllardır süren iç savaşı bitirmek amacıyla Husi grubun yöneticileriyle bir araya gelmiş ve barışın tesisini masaya yatırmıştır. Ülkedeki barış girişimleri Suudi Arabistan ile İran'ın Çin arabuluculuğunda ilişkileri yeniden başlatmayı kabul etmesinin akabinde ivme kazanmıştır (TR Euronews, 2023ı). Haziran 2023'te Riyad, Körfez bölgesinde deniz güvenliğinin önemine vurgu yapmıştır (Turak, 2023). İran'ın Riyad Büyükelçiliği 17 Ağustos 2023 itibari ile faaliyete geçmiştir (TR Euronews, 2023h). Aynı tarihte İran Dışişleri Bakanı Abdullahiyan, Suudi Arabistan'a gitmiştir (NTV, 2023b). İki ülke ilişkileri yanı sıra bölgesel ve küresel meseleler konuşulmuştur (TRT Haber, 2023g).

Ekim 2023'te İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi ve Suudi Arabistan Velihaht Prensi Muhammed bin Selman ilk kez telefonla gerçekleştirdikleri temasta Filistin'deki durumu görüşmüştür. İslam dünyasının birliğinin önemine değinmiş ve Gazze'de sivil yerleşim yerlerine yapılan ağır saldırıları yürüten İsrail'e Amerika tarafından verilen desteği eleştirmiştir (NTV, 2023a). 1 Kasım 2023 tarihinde İran Cumhurbaşkanı Reisi, İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırılarını görüşmek üzere Müslüman ve Arap liderler zirvesine katılmak üzere Riyad'a gitmiştir. Reisi'nin bu ziyareti on bir yıl aradan sonra bir İran Cumhurbaşkanı'nın Suudi Arabistan'a yaptığı ilk ziyaret olmuştur (Tehran Times, 2023). 12 Kasım 2023 tarihinde Riyad'da düzenlenen İslam İşbirliği Teşkilatı ve Arap Birliğinin acil zirvesinde Suudi Arabistan, İsrail ile diplomatik bağları olan Arap ülkelerine (Ürdün, Mısır, Bahreyn, BAE, Fas, Sudan) bağları kesmeleri için baskı yapma yönündeki İran çabalarını savuşturmuştur (Ottoway, 2024). İran-Suudi Arabistan anlaşmasından birkaç güç sonra Suudi maliye bakanı Muhammed El-Cedan, İran'da Suudi yatırımları için birçok fırsat olduğunu açıklamış ve ikili ticarete herhangi bir engelin olmadığını dile getirmiştir (Mehdi, 2023). Lakin aradan geçen bir yıla rağmen somut bir ilerleme sağlanamamıştır (Crisisgroup, 2024).

Şubat 2024'te İran Cumhurbaşkanı ülkesinin Suudi Arabistan ve bölgedeki diğer Arap ülkeleri ile savunma ve güvenlik görüşmelerine hazır olduğunu duyurmuştur. İran Savunma Bakanı Muhammed Rıza Aştiani İsrail'in Filistinlilere yönelik katliamını kınayarak Müslüman devletleri Tel Aviv'in Gazze'ye saldırılarını durdurmak için daha kararlı ve koordineli eylem ve pozisyonlar alma çağrısı yapmıştır. Suudi Arabistan Büyükelçisi ise savunma ve teknik alanlar dahil farklı alanlarda ikili iş birliğinin ilerletilmesinin lüzumunu vurgulamıştır (Huaxia, 2024).

Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Prens Faysal, 17 Şubat 2024'te İran Dışişleri Bakanı Abdullahiyan ile telefonda görüşmüş ve taraflar iki ülke arasındaki ikili ilişkileri gözden geçirmiştir. Ayrıca Gazze Şeridindeki insani durum ve bu hususta yapılan çabalara odaklanarak son bölgesel ve uluslararası gelişmeleri değerlendirmiştir (Saudi Arabia Ministry of Foreign Affairs, 2024a). Prens Faysal, 22 Şubat'ta G 20 Dışişleri Bakanları toplantısında ABD Dışişleri Bakanı Blinken ile bir araya gelmiş ve taraflar Gazze şeridi ve çevresindeki gelişmeler ile çözüme ilişkin çalışmaları ele almıştır (Saudi Arabia Ministry of Foreign Affairs, 2024b). Faysal, 27 Şubat'ta Blinken ile telefonda görüşmüş ve anılan bakanlar özellikle Gazze ve çevresindeki gelişmeleri ele almıştır. Ayrıca güvenlik ve insani sonuçları ele alma çabalarını da değerlendirmiştir (Saudi Arabia Ministry of Foreign Affairs, 2024c).

İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Nasır Kenani, Riyad ile yürütülen görüşmelerin ardından sorunların çözüldüğünü ve 9 yıl aradan sonra 22 Nisan 2024 tarihinden itibaren umre için Suudi Arabistan'a seferlerin başladığını duyurmuştur. Ülkesinin savaş arayışında olmadığını, İsrail'e yönelik saldırının belirli bir gaye doğrultusunda İran'ın Şam'daki konsolosluk binasına yapılan saldırıya karşılık olarak gerçekleştirildiğini ve askeri/istihbarat merkezinin bulunduğu iki noktanın hedef alındığını belirtmiştir. Bölgedeki istikrarsızlığının temel sebebinin Tel Aviv'den kaynaklandığını, İsrail'in bazı ülkelerin desteği ile 75 senedir Filistin'de insanlık suçu işleyerek işgali sürdürdüğünü dile getirmiştir (NTV, 2024e).

Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Faysal, İranlı mevkidaşı Abbas Araghchi ile 25 Ağustos 2024 tarihinde bir telefon görüşmesi yapmış ve taraflar ikili ilişkilerin doğru yolda olduğunu vurgulayarak çeşitli alanlarda karşılıklı iş birliğinin artırılması ve genişletilmesi çağrısı yapmıştır. Siyonist rejimin Gazze'de işlediği suçların sürdürdüğünü, bu suçların durdurulması gerektiğini ve Gazze'ye insani yardım gönderilmesine ilişkin çabaların yoğunlaştırılmasının lüzumuna değinmiştir. Telefon görüşmesinden ayrı olarak İran ve Suudi Arabistan üst düzey diplomatları da iki ülke arasındaki istişarelerin devam etmesinin her iki ülkenin ve bölgenin menfaatine olduğunu altını çizmiştir (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2024a).

Ekim 2024'te İran Dışişleri Bakanı Araghchi, Riyad'ta mevkidaşı Faysal ile bir araya gelmiş ve Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı ülkesinin ikili ilişkileri güçlendirme yolunda 2023'te yakaladığı ivmeyi sürdürme kararlılığını bildirmiştir. İki ülkenin bölgesel istikrar ve güvenliğinin korunması hususunda ortak hedeflerinin olduğunu dile getirmiştir (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2024b). Araghchi, ayrıca Veliaht Prens Selman ile de görüşmüş ve iyi komşuluğun mevcut İran yönetiminin kesin politikası olduğunu ifade etmiştir. Selman ise Suudi Arabistan'ın İran ile son bir yıldır imzalanan anlaşmaların başarılı biçimde hayata geçirilmesinden duyduğu memnuniyeti dillendirmiştir (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2024c).

28 Ekim 2024'te Faysal, Araghchi ile bir telefon görüşmesi gerçekleştirmiş ve Suudi Arabistan'ın İsrail rejiminin saldırgan eylemini ve İran'ın egemenliği ile toprak bütünlüğünü ihlal etmesini kınadığını belirtmiştir. Araghchi ise Müslüman ülkelerin İsrail'in suçlarına ve Gazze ile Lübnan'daki acımasız katliamını durdurmak için koordineli çabalar göstermesi çağrısı yapmıştır (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2024d).

2. İran Bağlamında Suudi Arabistan-İsrail İlişkileri

İsrail-Arap ittifakının lokomotif dürtüsü İran'ın ortak bir tehdit olarak görülmesine dayanmıştır. Arap Baharı ile İran tehdidinin artması bilhassa körfez rejimlerini İsrail'e doğru yöneltmiş ve İsrail'in bölgesel bir normale dönüşmesini hızlandırmıştır (Çiçekçi, 2020). 2003'te Irak'ta Saddam Hüseyin sonrasında İran'ın bölgede başat aktör olması Suudi Arabistan ile İsrail'i birbirine yakınlaştırmıştır. Tahran'ın 2009'da kendi uydusunu üretmesi ve nükleer balistik füzeyi gündeme getirmesi yakınlaşmayı artırmıştır. Nisan 2018'de bin Selman, "İsrail ve Filistinlilerin kendi devletlerini kurmaya hakları vardır" diyerek ilk defa açık bir biçimde İsrail'i tanıma sinyali vermiştir (Rakipoğlu ve Kurt, 2019: 110-112).

İran, Eylül 2020'de ABD Başkanı Donald Trump'ın ev sahipliğinde imzalanan İsrail ile BAE ve Bahreyn arasındaki "ilişkilerin normalleştirilmesi" (İbrahim Anlaşmaları) anlaşmasına sert tepki göstermiştir. Anlaşmaya Filistin yönetimi de tepki vermiştir (TR Euronews, 2020d). Ekim 2020'de ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, Suudi Arabistan'ı bölgedeki istikrar sağlayıcı güç olarak tanımlamış ve Riyad yönetimini İsrail ile ilişkileri normalleştirmeye davet etmiştir (TR Euronews, 2020e). İsrail devletini resmi olarak tanımayan Suudi Arabistan'ın Veliyaht Prensi bin Selman, Filistinliler ve İsraililerin kendi ülkelerine sahip olmaları gerektiği inancını paylaşmıştır. Bir barış anlaşmasına varabilmek için iki tarafa da istikrar ve normal ilişkiler tesis etmek gerekiyor diye konuşmuştur. İsrail ile pek çok ortak menfaatlerinin olduğunu dile getirmiş şayet barış sağlanırsa Körfez Arap İşbirliği Konseyi (Kuveyt, Bahreyn, Katar, Umman, BAE, Suudi Arabistan) ülkelerinin de aynı biçimde pek çok çıkarları olacaktır diye konuşmuştur. Selman, İran dini lideri Hamaney için "Sayesinde Hitler daha iyi biri olarak gözüküyor" ifadesini kullanmıştır (TR Euronews, 2018b). Hitlerin Avrupa'yı ele geçirmeye uğraştığını İran dini liderinin ise dünyayı fethetmeye çalıştığını ifade etmiştir. Suudi Arabistan'ın Yemen'e askeri müdahalesi hakkındaki bir soruya ülkesinin Yemen halkına yardım etmeye çabaladığı yanıtını vermiştir. Bölgesel konularda ABD ile benzer bir tutum sergileyen Suudi prens, uzun zaman İsrail hususunda eleştirel söylemlerden kaçınmıştır (Samar, 2018). Suudi Arabistan, İsrail'e uyguladığı resmi boykota rağmen senelerdir İsrail mallarını üçüncü ülkeler üzerinden satın almıştır. İran tehdidi nedeni ile Riyad ve Tel Aviv'in el altından iş birliği yaptığı ortaya çıkmıştır. 2018'de İsrail'den Yemen'deki Husi grupların roket saldırılarını önleyebilmek için hava savunma sistemi (Demir Kubbe) satın alınması hususunda gizli görüşmeler yapılmaya başlanılmış ve Suudi Arabistan İsrail'e 70 yıldır kapalı olan havayolu sahasını açmıştır (Öztürk, 2019: 2-3).

Suudi rejimin içeride ve dışarıdaki "Şii tehdidi" anlatısı Sünni İslamcılarının rejime sadakatini temin etmek için bir araç olmuş ve uzun seneler perde gerisinde ilerleyen Suudi-İsrail yakınlaşmasının kamuoyundaki tepkileri etkisizleştirmede ve meşrulaştırmada kullanılmıştır. İran'ın nükleer anlaşma imzalaması ve Tahran destekli Şiiilerin tüm bölge genelinde etkinliği, Suudi Arabistan ile İsrail'in İran karşısında aynı cephede konumlanmalarına yol açmıştır. Tahran'ın genişleyen bölgesel nüfuzunun daraltılması ve çoğalan güç kapasitesinin azaltılması, iki ülkenin en temel dış politika önceliği haline gelmiştir (Acar, 2022b: 195). İran'a karşı bölgesel bir mücadeleye yönelik hazırlanan

“NEOM” isimli şehir projesi, Suudi Arabistan ve ABD-İsrail ile koordineli olarak yürütülmüş ve Suudi Arabistan, Ürdün ve Mısır sınırında oluşturulması planlanmıştır. Akabe Körfezi, Süveyş Kanalı ve deniz ticaret yollarına yakın bir noktada inşa edilen projeye bölge ticaretinin senelerdir olduğu gibi Amerika’nın tekelinde kalması amaçlanmıştır. Ayrıca İsrail’in bölgede güvenliğini sağlayacak bu proje, Çin’in İpek Yolu projesini işlevsiz kılmaya dönük siyasi, ticari ve askeri bir proje olarak tasarlanmıştır (Dağ, 2019: 45).

İsrail, İran-Suudi Arabistan anlaşmasının Tel Aviv’in bölgesel bir Tahran karşıtı koalisyon kurma çabalarını, İbrahim Anlaşmalarının itici gücü ve İsrail’in Suudi Arabistan’ı ilişkilerini normalleştirdiği ülkeler arasına alma kararlılığından vazgeçireceği hususunda endişelendirmiştir (Crisisgroup, 2023). Ekim 2023’te İsrail-Hamas savaşı başlamadan önce Washington, İbrahim Anlaşmalarının bir parçası olarak Riyad ile Tel Aviv arasında bir normalleşme anlaşması için çaba sarf etmiştir (Farhat, 2024). Ayrıca Biden yönetimi, 2024 yılı ABD başkanlık seçimlerinden önce Riyad’ın Tel Aviv ile ilişkilerini normalleştirmesi için baskı yapmıştır. Öte yandan İranlı gazetecilerce Amerika’nın Suudi Arabistan üzerinden İran’a mesaj gönderdiği iddiaları dillendirilmiştir (Amwaj, 2024).

Prens Selman, İsrail’in Filistin’de devam eden katliamları ile alakalı olarak Eylül 2024’te ABD merkezli The Atlantic’e verdiği röportajda “*Filistin meselesi benim kişisel olarak umurumda değil. Benim düşünmem gereken bir ülkem var*” açıklamasında bulunmuştur. İsrail ordusunun Gazze’de katliamlarına karşı en güçlü tepkiyi Türkiye göstermiş öte yandan birçok İslam ülkesi ise kayıtsız kalmıştır (Haberler, 2024). Prens Selman, aynı ay içinde başka bir konuşmasında ise “*Bağımsız Filistin devleti kurulmadan İsrail ile diplomatik ilişki kurulmayacak*” açıklamasında bulunmuş, ABD ve İsrail’in normalleşme hayallerini suya düşürmüştür. İddialara göre olası bir anlaşma Suudi Arabistan ile ABD arasında bir savunma anlaşmasının yanı sıra sivil bir nükleer programın kurulmasına yardımcı olma sözünü de kapsamıştır (Kökçan, 2024).

3. İran-Suudi Arabistan Nükleer Güç Mücadelesi

İran’ın nükleer çalışmalarının yansımalarının bulunduğu önemli bölgesel aktörlerden biri Suudi Arabistan olmuş ve iki ülkenin rekabeti süre gelmiştir. Bunun nedeni Suudi Arabistan’daki Şii nüfus ve bölgesel nüfuz alanları olmuştur. Suudiler genelde Batı taraflısı politikalar izlerken, İran, Çin ve Rusya odaklı politikalar yürütmüştür. Tahran, Riyad’ı Washington ile sıcak ilişkileri, Tel Aviv politikalarına karşı etkisiz tutumu ve petrol politikaları sebebiyle eleştirmiştir. Riyad ise Tahran’ı teröre destek vermek ve Şii/Fars yayılcılık politikası gütmekle suçlamıştır (Akbaş ve Baş, 2013: 38-39).

İran, 2006’da başlayan ve her sene artarak devam eden uluslararası yaptırımların baskısına dayanmamış ve 2013’te sorunun diplomatik yollardan çözümü için Batı ülkeleriyle müzakerelere oturmuş (Koç, 2018) ve neticede P5+1 ülkeleri (ABD, Çin, İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya) ile 14 Temmuz 2015 tarihinde nükleer anlaşmayı onaylamış (TR Euronews, 2015a) ve Ocak 2016’dan itibaren İran’a yönelik yaptırımlar önemli ölçüde kaldırılmıştır (Aslan, 2023: 28). Bu karar İsrail’in tepkisini çekmiş ve Netanyahu, kararın Tahran’ın 15 sene içinde nükleer bir güç olmasının yolunu açacağını ifade etmiştir. Diğer yandan söz konusu karar İran’ın bölgesel yayılcılığından şikayetçi olan Arap ülkelerini de rahatsız etmiştir. Bilhassa Suudi Arabistan ve BAE, İran’ın daha çok yayılcı politikalar takip edebileceğinden endişe duymuştur (Telci, 2018: 3). İran’ın barışçıl olsa nükleer faaliyetlerine getirilen sınırlamalardaki süre kısıtlamalarının kaldırılmaması (Koç, 2018) ve anlaşmanın İran’ın balistik füze programını kapsamadığı gerekçesiyle diğer P5+1

ülkelerinin itirazlarına rağmen (Ergül, 2023: 126) Washington, ABD Başkanı Trump döneminde 8 Mayıs 2018’de İran ile yapılan nükleer anlaşmadan tek taraflı çekilmiş (Aslan, 2018: 5) ve tekrardan yaptırım uygulamaya başlamıştır. Tahran ise anlaşmadaki taahhütlerini kademeli biçimde durdurmuş ve yeniden yüksek düzeyde uranyum zenginleştirme dahil çeşitli adımlar atmıştır. Anlaşmanın uygulanmasını sağlama ve Amerika’nın anlaşmaya dönmesi için Nisan 2021’den buyana Avrupa Birliği (AB) koordinatörlüğünde Viyana’da müzakereler başlatılmıştır (TRT Haber, 2022e).

ABD, Körfez ülkeleri, İsrail ve Suudi Arabistan gibi devletler İran’ın nükleer güç olmasını bir tehdit olarak algulamıştır (Jane, 2017: 288-289). Kral Selman, İran’ın nükleer ve balistik füze programını sonlandırması için uluslararası topluluğa çağrı yapmış Yemen’de savaşın sona erdirilmesi için Birleşmiş Milletler’in (BM) sürdürdüğü gayretleri desteklediğini açıklamıştır. Yemen ile ilgili tavırlarının bir seçenek değil İran destekli milislerin saldırılarına karşı Yemen halkını desteklemenin getirdiği bir sorumluluk olarak tanımlamıştır (Gündüz, 2018). Kral Selman, Eylül 2020’de BM toplantısında dünya liderlerine İran’ın kitle imha silahları elde etmesini önlemek için kapsamlı bir çözüm önerisinde bulunmuştur. Tahran’ın nükleer anlaşmasını yayımlacı faaliyetlerini yoğunlaştırmak, terörist ağlarını oluşturmak ve terörizmi kullanmak için imzaladığını savunmuştur (Küçük, 2020). Haziran 2021’de Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Faysal, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) Başkanı ile bir görüşme yapmış ve İran’ın nükleer tesislerinin hızlı ve ayrıntılı denetimi için mekanizmalar kurulması çağrısında bulunmuştur (TRT Haber, 2021a). Temmuz 2021’de Suudi Arabistan ve Umman, İran’ın nükleer ve füze dosyasına karşı iş birliği yapılması hususunda anlaşmıştır (TRT Haber, 2021b). Ekim 2022’de Kral Selman İran’ın nükleer yükümlülüklerini ivedilikle yerine getirmeye, IAEA ile tam bir iş birliğine, komşuları ile uluslararası toplumla güven inşa edici adımlar atmaya çağırmıştır (TRT Haber, 2022d). Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Faysal, Aralık 2022’deki açıklamasında İran’ın faal olarak nükleer bir silaha sahip olması durumunda “*tüm bahislerin kapanacağını ve Körfez Arap ülkelerinin kendi güvenliklerini garanti altına almak için harekete geçeceğini*” söylemiştir (TR Euronews, 2022g).

Suudi Arabistan ve İsrail, aralarında hiçbir diplomatik bağ bulunmamasına rağmen İran’ın nükleer anlaşma doğrultusunda bölgede edindiği konuma istinaden İran’a ve anlaşmaya karşı gelmiş ve stratejik bir ortak olmuştur. Tahran’ın güç kapasitesini engellemek ve uluslararası yaptırımların tekrardan İran’a uygulanması için nükleer anlaşmanın iptal edilmesini istemiştir (Eren, 2023: 126). Suudi Arabistan’ın nükleer silah elde etme gayesine istinaden Riyad ile Tel Aviv’in ilişkilerin tesis edilmesinde başlıca koşul olarak bu hususun öne sürüldüğü dillendirilmiştir (Domazeti, 2023: 8). Suudi Arabistan, nükleer enerji programını ilerletmek için ayrı hükümetlerle çok sayıda nükleer iş birliği anlaşması imzalamıştır. ABD ve Suudi Arabistan arasında henüz bir nükleer iş birliği anlaşması imzalanmamış olsa da müzakereler sürmüştür (Pekar, 2023: 1207). Öte yandan ABD’nin nükleer anlaşmadan çekilmesinden ve yaptırımlar uygulamasından buyana İran, yabancı yatırım çekmiştir (Shokri, 2024). Neticede ABD, İran’a silah ve teknoloji satışını yasaklamış, katı ekonomik yaptırımlar uygulamış, finansal varlıkları dondurmuş ve hükümetini diplomatik olarak izole etmiş olsa da yine de İran’ın etkisi genişlemeyi sürdürmüştür (Perliger, 2024). İran’ın nükleer anlaşması, Tahran’ın geri döndürülemez nükleer ilerlemesi ve Batı’nın yaptırım muafiyeti sağlama hususundaki kanıtlanmış yetersizliği sebebiyle artık geçerliliğini yitirmiştir. Çin ve Rusya, İran’ın nükleer yetenekleri konusunda Batılı ülkelere kıyasla çok daha yüksek bir tolerans eşiğine sahip olduğu anlaşılmış ve İranlılar Çin ve Rus yörüngesine daha yakın olma isteği taşımıştır. Zaten

Tahran'ın Pekin ve Moskova ile derinleşen bağları da söz konusu olmuştur (Toossi ve Vaez, 2024).

Sonuç

Tahran ve Riyad, bölgede çıkarları doğrultusunda mezhepsel politikalar yürütmüştür. İran ve Suudi Arabistan, Çin arabuluculuğunda 10 Mart 2023'te Pekin'de diplomatik ilişkileri başlatmak için anlaşmış fakat aradan geçen bir yıla rağmen somut bir ilerleme sağlanamamıştır. Çin'in arabuluculuğunun verdiği mesaj Amerika'nın bölgede bıraktığı boşluğu doldurmaya ve hegemon ülke olmaya aday olduğu anlamına gelmiştir. Çin ve Rusya'nın İran'ın nükleer güç hususundaki çabasına Batılı ülkelere nazaran çok daha yüksek bir tolerans eşiğine haiz olduğu anlaşılmış ve İranlılar Pekin ve Moskova'ya daha yakın olma isteği taşımıştır.

İran tehdidi nedeni ile Riyad ve Tel Aviv'in el altından iş birliği yaptığı ortaya çıkmıştır. İran'ın nükleer anlaşma imzalaması ve Tahran destekli Şiiilerin tüm bölge genelinde etkinliği, Suudi Arabistan ile İsrail'in İran karşısında aynı cephede konumlanmalarına yol açmıştır. Tahran'ın genişleyen bölgesel nüfuzunun daraltılması ve çoğalan güç kapasitesinin azaltılması, iki ülkenin en temel dış politika önceliği haline gelmiştir. Suudi Arabistan ve İsrail, aralarında hiçbir diplomatik bağ bulunmamasına rağmen İran'ın nükleer anlaşma doğrultusunda bölgede edindiği konuma istinaden İran'a ve anlaşmaya karşı gelmiş ve stratejik bir ortaklık kurmuştur. Suudi Arabistan, nükleer enerji programını ilerletmek için ayrı hükümetlerle çok sayıda nükleer iş birliği anlaşması imzalamıştır. ABD ile henüz bir nükleer iş birliği anlaşması imzalanmamış olsa da müzakereler sonlandırılmamıştır.

Kaynakça

- Acar, N. (2022a). "İran-Suudi Arabistan, Rekabeti Karşısında Çin Dış Politikası", Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1, ss. 187-216.
- Acar, N. (2022b). "Suudi Arabistan'ın İran'ı Dengeleme Politikasının Değişimi", İran Çalışmaları Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2, ss. 173-202.
- Akbaş, Z. ve Baş, A. (2013). "İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları", History Studies, Cilt: 5, Sayı: 2, ss. 21-44.
- Amwaj (2024). "Deep Dive: Is Saudi Arabia Relaying US Messages to Iran?", <https://amwaj.media/media-monitor/is-saudi-arabia-relaying-us-messages-to-iran>, (Erişim Tarihi: 25.09.2024).
- Aslan, M. (2018). ABD'nin Nükleer Anlaşmadan Çekilmesinin Ekonomik Sonuçları, Ankara: İRAM Center.
- Aslan, R. (2023). "ABD Yaptırımlarının İran Ekonomisine Etkileri", Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, ss. 25-49.
- Bardakçı, M. (2024). "Yemen Savaşı ve İran-Suudi Arabistan Rekabeti", Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E - Dergi, Cilt: 13, Sayı: 1, ss. 1-21.
- Berg, R. (2023). "Iran and Saudi Arabia to Renew Ties After Seven-Year Rift", <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-64906996>, (Erişim Tarihi: 25.09.2024).

- Beyaz, F. (2023). "Çin-İran Suudi Arabistan Üçgeninde Diplomasi", TASAM, <https://tasam.org/tr-TR/Icerik/70307/cin - iran - suudi arabistan ucgeninde diplomasi>, (Erişim Tarihi: 12.09.2024).
- Bonesh, F. R. (2024). "Iran-Saudi Relations, Opportunities and Challenges, Prospects", <https://mepei.com/iran-saudi-relations-opportunities-and-challenges-prospects/>, (Erişim Tarihi: 17.09.2024).
- Cafiero, G. (2024). "A Year Ago Beijing Brokered An Iran-Saudi Deal. How Does Détente Look Today?" <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/iran-saudi-arabia-china-deal-one-year/>, (Erişim Tarihi: 25.09.2024).
- Caner, M. (2023). "İran-Suudi Arabistan Normalleşme Anlaşması Sebepleri ve Sonuçları", SETA Perspektif, Sayı: 365, ss. 1-5.
- Congar, K. (2018). "İran OPEC Temsilcisi: Rusya ve Suudi Arabistan Petrol Piyasasını Ele Geçirmek İstiyor", <https://tr.euronews.com/2018/09/15/iran-pec-temsilcisi-rusya-ve-suudi-arabistan-petrol-piyasasini-ele-gecirmek-istiyor>, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).
- Crisisgroup (2024). "Great Expectations: The Future of Iranian-Saudi Détente", <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran-saudi-arabia/b92-great-expectations-future>, (Erişim Tarihi: 18.09.2024).
- Crissisgroup (2023). "The Impact of the Suudi-Iranian Raprochement on Middle East Conflicts", <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran-saudi-arabia/impact-saudi-iranian>, (Erişim Tarihi: 19.09.2024).
- Çiçekçi, C. (2020). "Sistemik Dönüşüm ve Orta Doğu: İsrail-Arap İttifakını Bağlamsallaştırmak", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/sistemik-donusum-ve-orta-dogu-israil-arap-ittifakini-baglamsallastirmak/1961666>, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).
- Dağ, A. (2019). "Körfez Ülkeleri ve İsrail Arasındaki Derin İlişkiler", Umran Dergisi, Sayı: 303, ss. 42-45.
- Domazeti, R. (2023). "Çin Arabuluculuğunda Suudi Arabistan-İran Anlaşması: İçeriği Bölgesel ve Küresel Jeopolitiğe Etkileri ve Çıkmazları", İNSAMER Analiz.
- Eren, G. (2023). Şii İslam ve İsrail: İran İslam Devrimi Sonrası İkili İlişkilerin Şekillenmesinde Mezhepçiliğin Rolü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi.
- Ergül, Y. (2023). "2015 İran Nükleer Antlaşması ve 3 Düzey Üzerinden Analiz", III. Uluslararası Hitit Güvenlik Çalışmaları Kongresi.
- Farhat, B. (2024). "Saudi Arabia Ramps up Regional Diplomacy to Avert Iran-Israel War", <https://www.al-monitor.com/originals/2024/04/saudi-arabia-ramps-regional-diplomacy-avert-iran-israel-war>, (Erişim Tarihi: 25.09.2024).
- Gündüz, R. (2018). "Kral Selman Kaşıkçı Cinayetine Değinmeden İran'a Karşı Uluslararası Topluma Çağrı Yaptı", <https://tr.euronews.com/2018/11/19/kral-selman-kasikci-cinayetine-deginmeden-iran-a-karsi-uluslararasi-topluma-cagri-yapti>, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).

- Haberler (2024). "Prens Selman'dan Filistinlilerin Yüreğini Yaralayan Çıkış: Umurumda Değil", <https://www.haberler.com/dunya/prens-selman-dan-filistinlilerin-yuregini-17872442-haberi/>, (Erişim Tarihi: 29.09.2024).
- Huaxia (2024). "Iran Says Ready to Expand Military Cooperation With Saudi Arabia", <https://english.news.cn/20240214/6b3abe244ca04ca7baa3af5fdd0f064a/c.html>, (Erişim Tarihi: 17.09.2024).
- Ilishev, I. (2016). "The Iran-Saudi Arabia Conflict and its Impact on the Organization of Islamic Cooperation", <https://www.wilsoncenter.org/publication/the-iran-saudi-arabia-conflict-and-its-impact-the-organization-islamic-co>, (Erişim Tarihi: 25.09.2024).
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs (2024a). "Iran Saudi FMs Hold Phone Conversation Talk Gaza Zionist Crimes", <https://en.mfa.ir/portal/newsview/752204>, (Erişim Tarihi: 25.11.2024).
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs (2024b). "Iran FM Meets Saudi Counterpart in Riyadh", <https://en.mfa.ir/portal/newsview/754683>, (Erişim Tarihi: 25.11.2024).
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs (2024c). "Iranian FM Discusses Regional Stability, Bilateral Ties With Saudi Crown Prince in Riyadh", <https://en.mfa.ir/portal/newsview/754695>, (Erişim Tarihi: 25.11.2024).
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs (2024d). "Iran Saudi FMs Hold Phone Call Talk Regional Developments", <https://en.mfa.ir/portal/newsview/755756>, (Erişim Tarihi: 25.11.2024).
- İnat K., Kurt V., Yeğın, A., Gürler, R. ve Özdemir, Ö., (2016). "İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansımaları", SETA Analiz, Sayı: 148, ss. 1-32.
- Jane, M. (2017). "İran'ın Nükleer Politikasının Gelişimi ve Uygulanan Ambargo ve Yaptırımların Dış Politikasına Etkilerinin Analizi", ANKASAM, Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 264-314.
- Jash, A. (2023). "Saudi-Iran Deal: A Test Case of China's Role as an International Mediators", <https://gjia.georgetown.edu/2023/06/23/saudi-iran-deal-a-test-case-of-chinas-role-as-an-international-mediator/>, (Erişim Tarihi: 17.09.2024).
- Karadağ, S. (2021). "İran ve İsrail'in Transkafkasya Politikaları: Azerbaycan'ın Rolü", Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, ss. 52-73.
- Keskin, Y. (2023). "Ortadoğu'da Bölgesel Güvenliğin Geleceği Açısından İran-Suudi Arabistan Normalleşmesi", (Ed. R. Yılmaz ve C. Çiçekçi), Tekirdağ Namık Kemal Universty Faculty of Economics and Administrative Sciences International Symposium on International Relations Proceedings (ss. 13-17), Tekirdağ.
- Koç, M. (2018). "Nükleer Anlaşma Çöktü, Sırada Ne Var?", <https://iramcenter.org/nukleer-anlasma-coktu-sirada-ne-var-1143>, (Erişim Tarihi: 01.09.2024).
- Konukçu, Y. (2018). "İran'ın Bölgesel Güvenlik Stratejisi: Bir Güç Döngüsünün Değerlendirilmesi", Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 3, ss. 74-91.

- Kökçan, S. (2024). "Suudi Arabistan İsrail'in Normalleşme Hayallerini Suya Düşürdü", <https://www.trthaber.com/haber/dunya/suudi-arabistan-israilin-normallesme-hayallerini-suya-dusurdu-879492.html>, (Erişim Tarihi: 02.10.2024).
- Küçük, B. (2020). "Suudi Kral Selman bin Abdülaziz, BM'de İran'ı Hedef Aldı: Kaos, Aşırılık ve Mezhepçilik Üretiyor", <https://tr.euronews.com/2020/09/23/suudi-kral-selman-bin-abdulaziz-bm-de-iran-hedef-ald-kaos-as-r-l-k-ve-mezhepcilik-uretiyor>, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).
- Mehdi, S. (2023). "İran ve Suudi Arabistan Yakınlaşmanın Bir Parçası Olarak İkili Ticareti Yeniden Başlatı", <https://www.aa.com.tr/en/economy/iran-saudi-arabia-resume-bilateral-trade-as-part-of-rapprochement-/2881481>, (Erişim Tarihi: 16.09.2024).
- Nouri, M. A. ve Azimi, S. (2023). "Why Iran-Saudi Reconciliation May be Shaky", <https://www.stimson.org/2023/why-iran-saudi-reconciliation-may-be-shaky/>, (Erişim Tarihi: 24.09.2024).
- NTV (2023a). "İran ve Suudi Arabistan Arasında Kritik Görüşme", https://www.ntv.com.tr/dunya/iran-ve-suudi-arabistan-arasindakritik-gorusme,yinJdAvgrEGUXAWxV_QISQ, (Erişim Tarihi: 08.06.2024).
- NTV (2023b). "İran'dan Suudi Arabistan'a 7 Yıl Aradan Sonra En Üst Düzey Ziyaret", https://www.ntv.com.tr/dunya/irandan-suudi-arabistana-7-yil-aradan-sonra-en-ust-duzey-ziyaret,zKdNS6Qp4kqBHFGRCxmk_g, (Erişim Tarihi: 06.08.2024).
- NTV (2023c). "İran ile Suudi Arabistan'ın İlişki Kurması Arap Ülkelerini Memnun Etti", <https://www.ntv.com.tr/dunya/iran-ile-suudi-arabistanin-iliski-kurmasi-arap-ulkelerini-memnun-etti,ZVfi6P-1QE-qikWXFIFwbA>, (Erişim Tarihi: 06.08.2024).
- NTV (2024d). "Çin, Rusya ve İran'dan Umman Körfezi'nde Ortak Deniz Tatbikatı", <https://www.ntv.com.tr/dunya/cin-rusya-ve-irandan-umman-korfezinde-ortak-deniz-tatbikati,3IV7tXXHBUSwkp9SDLC8dw>, (Erişim Tarihi: 06.08.2024).
- NTV (2024e). "İran'da 9 Yıl Aradan Sonra Umre Seferleri Yeniden Başladı", https://www.ntv.com.tr/dunya/iranda-9-yil-aradan-sonra-umre-seferleri-yeniden-basladi,mRjx4jL6AUyAWPUOsfRGQ#google_vignette, (Erişim Tarihi: 06.08.2024).
- Omar, M. (2018). "Suudi Arabistan-İran İlişkileri Bağlamında Ortadoğu'nun Güncel Sorunları", ANKASAM, Cilt: 2, Sayı: 1, ss. 203-243.
- Ottoway, D. (2024). "Saudi Iranian Relations Restored But Remain Tense", <https://www.wilsoncenter.org/article/saudi-iranian-relations-restored-remain-tense>, (Erişim Tarihi: 25.09.2024).
- Özev, M. (2016). "İran-Suudi Arabistan İlişkileri 1932-2014", İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 66, ss. 83-104.
- Öztürk, S. (2019). "Son Dönem İsrail-Körfez Ülkeleri Yakınlaşması", ORSAM, Cilt: 85, ss. 1-10.
- Pekar, Ç. (2023). "Suudi Arabistan'ın Nükleer Enerji Programı: ABD-Suudi Arabistan Nükleer İşbirliği Müzakerelerindeki Zorluklar ve Endişeler", Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 50, ss. 1206-1226.
- Perliger, A. (2024). "America's Iran Policy is A Failure-Piecemeal Deterrence And Sanctions Can Go Only So Far", <https://theconversation.com/americas-iran-policy-is-a>

[failure-piecemeal-deterrence-and-sanctions-can-go-only-so-far-236633](#), (Erişim Tarihi: 04.09.2024).

Rakipoğlu, M. ve Kurt, M. (2019). "Suudi Arabistan-İsrail Örtülü İttifakını Anlamlandırmak", Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2, ss. 101-132.

Samar, K. (2018). "Muhammed bin Salman: Hitler, Ali Hamaney'den Daha İyi", <https://tr.euronews.com/2018/04/03/muhammed-bin-salman-hitler-ali-hamane-den-daha-iyi>, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).

Sarı, İ. (2023). "İran-Suudi Arabistan Anlaşmasının Ortadoğu'ya Etkileri: Yeni Bir Bölgesel Normalleşme Dalgası mı?", ORSAM, Cilt: 322, ss. 1-24.

Saudi Arabia Ministry of Foreign Affairs (2024a). "His Highness the Foreign Minister Receives a Phone Call From The Iranian Foreign Minister", <https://www.mofa.gov.sa/en/ministry/news/Pages/His-Highness-the-Foreign-Minister-receives-a-phone-call-from-the-Iranian-Foreign-Minister.aspx>, (Erişim Tarihi: 28.11.2024).

Saudi Arabia Ministry of Foreign Affairs (2024b). "His Highness Foreign Minister HH Prince Faisal bin Ferhan met with US Secretary of State Antony Blinken on the Sidelines of the G20 Foreign Ministers' Meeting", <https://www.mofa.gov.sa/en/ministry/news/Pages/-His-Highness-Foreign-Minister-HH-Prince-Faisal-bin-Farhan-met-with-U.S.-Secretary-of-State-Antony-Blinken,-on-the-sideline.aspx>, (Erişim Tarihi: 28.11.2024).

Saudi Arabia Ministry of Foreign Affairs (2024c). "Minister of Foreign Affairs His Highness Prince Faisal bin Ferhan bin Abdullah receives a phone call from the United States Secretary of State, Antony Blinken", <https://www.mofa.gov.sa/en/ministry/news/Pages/Minister-of-Foreign-Affairs-His-Highness-Prince-Faisal-bin-Farhan-bin-Abdullah-receives-a-phone-call-from-the-United-States.aspx>, (Erişim Tarihi: 28.11.2024).

Shokri, U. (2024). "Saudi Iranian Relations Remain Cool Despite Renewed Diplomatic Ties", <https://www.iranintl.com/en/202403187814>, (Erişim Tarihi: 25.09.2024).

Tebrizi, A. (2016). "The Oil War Between Iran and Saudi Arabia", <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/oil-war-between-iran-and-saudi-arabia>, (Erişim Tarihi: 24.09.2024).

Tehran Times (2023), "Iran, Saudi Arabia Discuss Military Cooperation", <https://www.tehrantimes.com/news/492027/Iran-Saudi-Arabia-discuss-military-cooperation>, (Erişim Tarihi: 24.09.2024).

Telci, İ. (2018). "Ağırlaştırılmış Ekonomik Yaptırımlar: Trump İran'dan Ne İstiyor?", SETA Perspektif, Cilt: 208, ss. 1-6.

Tossi, S. ve Vaez, A. (2024). "Out of the Shadows: The Implications of Iran's Recent Duel With Israel", <https://www.armscontrol.org/act/2024-06/features/out-shadows-implications-irans-recent-duel-israel>, (Erişim Tarihi: 04.09.2024).

TR Euronews (2018b). "Suudi Veliht Prensinden İsrail Açılımı", <https://tr.euronews.com/2018/04/03/suudi-veliaht-prensinden-israil-ac-l-m->, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).

- TR Euronews (2019c). “İran, Çin ve Rusya 4 Gün Sürecek Ortak Askeri Tatbikata Başlıyor”, <https://tr.euronews.com/2019/12/25/iran-cin-ve-rusya-4-gun-surecek-ortak-askeri-tatbikata-basliyor>, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).
- TR Euronews (2020d), “İran’dan, BAE ve Bahreyn’in İsrail ile Normalleşme Anlaşması Yorum: Trump’ın Sirkinde Oynadılar”, <https://tr.euronews.com/2020/09/15/iran-dan-bae-ve-bahreyn-in-israil-ile-normallesme-anlasmas-yorumu-trump-n-sirkinde-oynad-l>, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).
- TR Euronews (2020e). “Pompeo, Suudi Arabistan’ı İsrail’le İlişkilerini Normalleştirmeye Davet Etti”, <https://tr.euronews.com/2020/10/14/pompeo-suudi-arabistan-israil-le-iliskilerini-normallestirmeye-davet-etti>, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).
- TR Euronews (2021f). “Rusya, İran ve Çin Basra Körfezinde Ortak Tatbikat Planlıyor”, <https://tr.euronews.com/2021/08/23/rusya-iran-ve-cin-basra-korfezi-nde-ortak-tatbikat-planl-yor>, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).
- TR Euronews (2022g). “Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı: İran Nükleer Silah Edinirse Tüm Bahisler Kapanır”, <https://tr.euronews.com/2022/12/11/suudi-arabistan-disisleri-bakani-iran-nukleer-silah-edinirse-tum-bahisler-kapanir>, (Erişim Tarihi: 05.08.2024).
- TR Euronews (2023h). “İran Dışişleri Bakanı, Suudi Velihaht Prens bin Selman’la Görüştü”, <https://tr.euronews.com/2023/08/18/iran-disisleri-bakani-suudi-veliaht-prens-bin-selmanla-gorustu>, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).
- TR Euronews (2023ı). “Suudi Arabistan Heyeti, Yemen’de Husi Yetkililerle Barış Konusunu Görüştü”, <https://tr.euronews.com/2023/04/10/suudi-arabistan-heyeti-yemende-husi-yetkililerle-baris-konusunu-gorustu>, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).
- TR Euronews (2024k). “Rusya, İran ve Çin Umman Körfezi’nde Savaş Gemileriyle Ortak Tatbikata Başlıyor”, <https://tr.euronews.com/2024/03/11/rusya-iran-ve-cin-umman-korfezinde-savas-gemileriyle-ortak-tatbikata-basliyor>, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).
- TR Euronews (2015a). “İran Nükleer Anlaşmayı Onayladı”, <https://tr.euronews.com/2015/10/14/iran-nukleer-anlasmayi-onayladi>, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).
- TR Euronews (2023j). “Suudi Arabistan ile İran’ın Çin’in Arabuluculuğunda Anlaşması ABD’de Nasıl yorumlandı”, <https://tr.euronews.com/2023/03/13/suudi-arabistan-ve-iranin-cinin-arabuluculugunda-anlasmasi-abdde-nasil-yorumlandi>, (Erişim Tarihi: 07.08.2024).
- TRT Haber (2021a). “Suudi Arabistan, İran’ın Nükleer Tesislerinin Denetlenmesi İçin Çağrı Yaptı”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/suudi-arabistan-iranin-nukleer-tesislerinin-denetlenmesi-icin-cagri-yapti-590168.html>, (Erişim Tarihi: 05.08.2024).
- TRT Haber (2021b). “Suudi Arabistan ve Umman’dan İran’a Karşı İş Birliği Anlaşması”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/suudi-arabistan-ve-ummandan-irana-karsi-is-birligi-anlasmasi-595238.html>, (Erişim Tarihi: 05.08.2024).
- TRT Haber (2022c). “Rusya Yaptırımlara Rağmen İran ile İşbirliğini Güçlendireceğiz”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/rusya-yaptirimlara-ragmen-iran-ile-is-birligini-guclendirecegiz-668312.html>, (Erişim Tarihi: 05.08.2024).

- TRT Haber (2022d). “Suudi Arabistan’dan İran’a Çağrı: Güven İnşa Edici Adımlar Atın”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/suudi-arabistandan-irana-cagri-guven-insa-edici-adimlar-atin-716416.html>, (Erişim Tarihi: 05.08.2024).
- TRT Haber (2022e). “İran, ABD’nin Nükleer Anlaşma Görüşlerine Yanıtını İletti”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iran-abdnin-nukleer-anlasma-goruslerine-yanitini-iletti-705817.html>, (Erişim Tarihi: 05.08.2024).
- TRT Haber (2023f). “İran, Rusya ve Çin Ortak Deniz Kuvvetleri Tatbikatı Başladı”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iran-rusya-ve-cin-ortak-deniz-kuvvetleri-tatbikati-basladi-753184.html>, (Erişim Tarihi: 05.08.2024).
- TRT Haber (2023g). “İran’dan Suudi Arabistan’a 7 Yıl Aradan Sonra En Üst Düzey Ziyaret”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/irandan-suudi-arabistana-7-yil-aradan-sonra-en-ust-duzey-ziyaret-789058.html>, (Erişim Tarihi: 05.08.2024).
- Turak, N. (2023). “Things Will Just Have to be Accepted as Tense: Saudi-Iran Relations Have a Long Way to Go Despite Rapprochement Efforts”, <https://www.cnbc.com/2023/06/21/saudi-iran-ties-have-a-long-way-to-go-despite-rapprochement-efforts.html>, (Erişim Tarihi: 24.09.2024).
- Turan, K. (2008). “İran Nükleer Krizinde Bıçak Sırtında Siyaset”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 7, ss. 39-55.
- White, P. ve Clarly, M. (2024). “Auburn University Experts Say World War III Unlikely After Israel’s Attack on Iranian Consulate”, <https://wire.auburn.edu/content/ocm/2024/04/110842-israel-iran-ea.php>, (Erişim Tarihi: 04.09.2024).
- Yılmaz, C. (2011). “İran ve Suudi Arabistan’ın Bitmeyen Bölgesel Rekabeti”, Ortadoğu Analiz, Cilt: 3, Sayı: 26, ss. 53-62.

Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması / Contribution Rates and Conflicts of Interest

Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.	Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Yazar Katkıları	Bu çalışma tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.	Author Contributions	This study was prepared with a single author.
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	Conflicts of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.	Grant Support	The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.	Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0